

פמוטים ומקלות קטורת

דרום יהודו הייתה ביתן של כמה וכמה קהילות יהודיות, חלקן עתיקות מאוד וחלקן "רק" מהמאה ה-18. רובן עלו לישראל, אך השאירו מאחור שרידים מפוארים, שגם לא־יהודים עולים לרגל לראותם ← יותם יעקבסון

המבקשים תדיר גם לצלמה כאילו הייתה פריט מוזיאוני. שרה היא מאובן חי, עדה לשלהי גסיסתה של הקהילה שלה. בתי המגורים סביבה נמכרו ברובם ונקנו לכל המרבה במחיר, לרוב סוחרים קשמירים, שהיטיבו לזהות את הפוטנציאל התיירותי הגלום כאן. זרם תיירים בלתי פוסק מגיע אל בית הכנסת פרסי, הוא נחשב אחד מאתרי המורשת החשובים בעיר ומופיע בכל עלון תיירות.

בית הכנסת בנוי במתכונת האופיינית לכל בתי הכנסת הקוצ'יניים: יש בו מבואה ששימשה כחדר לימוד וחגיגות קהילתיות. מעבר לה אולם התפילה, שתקרתו עשויה במתכונת קישוטית של "כפתור ופרח". בחלקו המערבי, פונה לעבר ירושלים, ניצב ארון קודש מגולף. בקדמת המבנה, נתמכת עלי ידי שני עמודים שנקראים יכין ובוועז, על שם שני העמודים שהציב שלמה המלך בפתחו של בית המקדש הראשון, ניצבת עזרת הנשים שבה כמה לקריאה בתורה. קהילת קוצ'י הייתה העדה היחידה שבה גם נשים למדו תורה, ושהתחשבו בהן והן קראו בתורה במקומן. הבימה המרכזית נמצאת במרכז

האולם. נהוג לומר שהיא עשויה בצורת חור מנועל ומסמלת את היכולת לפתוח שערי שמיים בתפילה, אולם הרמיון בינה לכין היוני, התושבת הנקבית שעליה ניצב הלינגאם הזכרי ההינדואי רבה מכדי להיות מקרית. ייחורו הגדול של בית הכנסת הוא רצפת אריחי החריסנה שהובאו מקאנטון שבסין בשנת 1762. מסופר שהם יועדו לארמון המהראג'ה עצמו, אלא שאחד מבכירי הקהילה גילה את אוזנו שבתהליך ייצורם משחו אותם בשומן חזיר. המהראג'ה המבועת מיהר להשליכם והיהודי "התנדב" לקחתם להיכל. ארמון המלך והמקדש המלכותי ניצבים ממש מעבר לחומת בית הכנסת, עדות לקשר הטוב שבין המלך המקומי ליהודים. יהודי קוצ'י טוענים כי קהילתם קיימת במקום מאז ימיו של שלמה המלך, שעמד בקשרי מסחר ורוח עם מלכת שבא, שנודעה במתנות שהביאה לו: "אחת לשלש שנים תבוא אגני תרשיש, נשאת וקב וְכֶסֶף, שְׁנָהֶפֶים וְקָפִים, וְתַפְיִים" (מלכים א', פרק י', 22). המילים קופים ותוכים הן יחידאיות במקרא:

קוף זו מילה טמילית ותוכאי באותה שפה זה טווס. קהילה ידעה טלטלה גדולה בשלהי המאה ה-15, עם נחיתתו של מגלה הארצות הפורטוגלי ואסקו דה גמה, האירופאי הראשון שהגיע להודו בדרך הים. היהודים, שעד אז חיו בחלקם בממלכה שכנה לקוצ'י, מצפון, נקלעו לסכסוך בין הפורטוגזים ליורדי ים ערבים על המונופול בסחר תבלינים ימי. הם בחרו לעמוד לצד המהראג'ה של קוצ'י, שתמך בפורטוגלים, אך מהר מאוד הייתה להם סיבה להתחרט על הבחירה, שכן הפורטוגלים החילו את חוקי האינקוויזיציה במקום.

הזהב השחור של קראלה

מאז ימי קדם התקיים בחופי קראלה סחר תבלינים ענף. כבר הרומאים ייבאו מכאן את התבלינים הנחשקים, ובראשם הפלפל השחור, הגדל כאן בר, שמחירו נאמר בזהב. גם כיום מהווה נמל קוצ'י מרכז סחר בינלאומי בתבלינים. סביב ציוריות ביותר ויפות במיוחד לעת שקיעה. קוצ'י היא עיר מעניינת בפני עצמה. חיות בה

הקוצ'ינים ידועים, אבל את עדת "בני ישראל", רק מעטים מכירים. ומי בכלל שמע שגם הקוצ'ינים נחלקים ביניהם לשתי קבוצות, שביניהן שוררת איבה עתיקת יומין?

פלפל, הל וציפורן. אחת הערויות לקשרים ימיים ענפים קדומים הן רשתות הריג הסיניות, הנמצאות לאורך שפכי הנהרות בקראלה וגם על גדות מפרץ קוצ'י.

ייחורן של הרשתות הללו הוא בהיותן תלויות מקורות עץ ארוכות, דמויות רגליים של עכביש המותקנות על קונסטרוקציית עץ מרשימה, דמוית מנוף. את הרשת משלשלים אל המים ושבים ומושכים אותה במאמץ רב. ברוב המקרים נשלת בה אצות ונעליים ישנות, אך לא רגים, וכלל לא ברור כיצד הדייגים מצליחים למצוא את פרנסתם בעמלם. הצלליות של רשתות הריג הסיניות ציוריות ביותר ויפות במיוחד לעת שקיעה. קוצ'י היא עיר מעניינת בפני עצמה. חיות בה

יהדות אקזוטית. בניוון השעון: נופי קראלה, בית הכנסת "כנסת אליה" בנומבי, מצבות בעברית בשנות מגורים, תקרה בדוגמת "נפתור ופרח" בבית הכנסת בקוצ'י, חנות מזכרות המונות אלם הודיים ופריטי יודאיקה, שרה, שרד אחרון לקהילה היהודית בקוצ'י

בין השחור ללבן

הקוצ'ינים הם היהודים ההודים הידועים ביותר, אך בהחלט אינם היחידים. משום מה, על עדת יוצאי הודו הגדולה ביותר, "בני ישראל", רק מעטים שמעו. לצד שתי קהילות אלו קיימת גם עדת "הבגדדים", שהתיישבו בהודו החל מהמאה ה-18 ועדת "בני מנשה", שתוקפה הקדום של יהדותה שנוי במחלוקת. ומי בכלל שמע שגם הקוצ'ינים נחלקים ביניהם לשתי קבוצות, שביניהן שוררת איבה עתיקת יומין?

ככל הנראה, יחד עם ואסקו דה גמה הגיעו לקוצ'י גם יהודים אירופאים ממגושי ספרד. מהר מאוד נוצרו שתי קהילות: קאלה – שחורים, וגורה – לבנים. מעמדם של הלבנים עלה במהרה. הם הכירו שפות זרות וגינונים אירופאים. ככאלו, הם נעשו קרובים לכובשים, וגם למלך המקומי. הם מצדם אימצו את תפיסת המעמדות המקומית, וטענו שהם היהודים ה"טוורים", שמעולם לא נטמעו בבני המקום. ככל שמעמדם הפוליטי והכלכלי התחזק, הם הדירו

בקצהו של רחוב שוק תיירותי הומה בעיר קוצ'י שבמדינת קראלה שבדרום הודו, נחבא בית הכנסת פרסי. הרחוב עצמו נקרא "רחוב היהודים" ולכל אורכו חנויות תיירותיות ודוכנים עמוסי סחורה צבעונית. חנוכות פליז לצד פסל של האל גנש, פמוטים לצד מקלות קטורת. הכול מונח בערבוביה בלתי אפשרית שהיא היא הודו. כמחווה מיוחדת, החליטה ממשלת הודו שחותרת הדואר של הסניף המקומי תהיה בצורת מגן דוד, אלא שהחותמת נותרת מיוממת – יהודים כבר כמעט ולא חיים כאן יותר. רובם עזבו את הודו למקומות שונים בעולם, ורק כמה אחרונים נותרו, כולם – למעט אחת – בסביבות גיל תשעים.

המוכרת מכולם היא שרה, אישה ערירית שלה סיפור חיים ארוך ומפותל. אחיה, שעמו חיה, הלך לעולמו לפני כמה שנים, אך היא ממשיכה בשלה, רוקמת פייטים לכיפות שאותן היא מציעה למכירה ומנהגת באדישות עיפה למכרכים אותה לשלום,

בני ישראל. על-פי המסורת, הגיעו בני הקהילה להודו בבריחתם מפני גזירותיו של אנטיוכוס אפיפנס הרשע. ספינתם נטרפה וטבעה לא רחוק מחופי קאנקון, כ-50 ק"מ דרומית לבומביי של היום. רק שבע נשים ושבעה גברים ניצלו ונפלטו אל החוף. הם אספו את גופות הנספים וקברו אותם בשני קברי אחים, המזוהים גם כיום. לצד קרוביהם, איבדו הניצולים את רבניהם ואת ספרי התורה שלהם, וכך אבדו להם רוב תורתם וגם שפתם. הם המשיכו להתפלל שלוש פעמים ביום, אך תפילתם הייתה אמירת "שמע ישראל" בלבד. הם שמרו את החגים, למעט אלו שלא הכירו (חנוכה), אך ציינו אותם בזיקה לחגים ההינדואים. למרבה הפלא, ככל הנראה בני הקהילה לא חיו יחד. הם שימשו כיצרני שמן קוקוס, שנדרש בכל מקום הן לצורכי בישול וקוסמטיקה והן לצורכי מאור. ככאלו, הם התפזרו בין כפרים שונים וכוננו "אוצרי השמן של היום השביעי", כי שמרו שבת. הקשרים בינם לבין הקהילה המקומית היו סבירים, אך מרוחקים. העובדה שהיו אוכלי בשר, ובפרט בשר פרה, הפכה אותם לנחותים ולטמאים בעיני ההינדואים.

מהפך גדול ידעה הקהילה במהלך המאה ה-18. עם התחזקותה וצמיחתה של העיר בומביי, הם היגרו אליה בחיפוש אחר אפשרויות כלכליות טובות יותר. במהלך תקופה זו באו במגע עם קהילת יהודי קוצ'י, עם יהודים שמעבר לים ועם מיסיונרים נוצרים שראו בהם נצר ליהדות קדומה שיש לשמר ולטפח. לראשונה הם למדו עברית, בנו בית כנסת וקמו ביניהם מורים. קהילת בני ישראל היא העדה הגדולה ביותר של יהודי הודו והם מנו 24 אלף איש בעלייתם. כיום נותרו מהם כ-2,000 איש, בעיקר בבומביי ובסביבותיה.

הבגדדים. שם הקהילה מטעה, שכן לא רק מבגדד הגיעו, אלא גם מבצרה, מתימן וממצרים, ובהמשך גם מסוריה, פרס ואפגניסטן. אחד המבנים המרשימים בבומביי (מומבאי) הוא ספריית ששון, שהייתה הספרייה הראשונה בעיר. במבואת הכניסה של המבנה המהודר ניצב פסל שיש גבוה של מקים הספרייה, דוד ששון. בתחילה היה אוצר העיר בגדד. הוא הגיע לבומביי ב-1833 ובמהרה התחבר עם הבריטים והיה למנהיג כלל יהודי בומביי. ששון נודע כסוחר מוכשר ביותר, ובין היתר פיתח סחר בין הודו לסין, ובפרט שנחאי, שהייתה אז נמל קטן ונידח. ששון הקים בבומביי את בית הכנסת מגן דוד, את המזחיס הקרויים עד היום על שמו, את גני ויקטוריה ועוד. המשפחה, אגב, לא ירדה מנכסיה ומחזיקה כיום את רשת בתי הקפה הבינלאומית The coffee bean & the tea leaf. משפחת ששון הייתה אחת מבין משפחות רבות של סוחרים אמידים שבסוף המאה ה-18 ובמהלך המאה ה-19 עקרו ממדינותיהם בשל רדיפות ובשל רצונם להתעשר. בכל המקומות שאליהם הגיעו הקימו בתי כנסת מפוארים מאוד, עדות לעושרם. רובם בנויים במתכונת כנסייתית אירופית, עדות לזיקה אל תרבות המערב.

חצי המנשה. בהודו המזרחית, לא רחוק מהגבול הסיני והבורמוזי, מתגוררת קהילה שיש המתנגדים להגדרתה כיהודית, וטוענים שגירה אך ורק מטעמים דתיים ופוליטיים – בני מנשה. את הקהילה הנידחת הזו "גילה" הרב מיכאל פרוינד, מייסד ומנהל עמותת "שבי ישראל", שהוקמה על-ידו בשנת 2002, במטרה לחזק את הקשרים בין ישראל לקבוצות ממוצא יהודי שחיות בגולה ולקבוצות לא-יהודיות המבקשות להיות חלק מהעם היהודי. במסגרת פעולתו, הוא ואנשיו יוצאים למסעות שבהם הם עוסקים בהוראת יהדות, בהכשרת לבבות ובהכנה לעלייה לישראל. הוא פועל בקרב אוכלוסיות שהסוכנות אינה מטפלת בהן. לא ברור אלו דינים ומצוות יהודיים קיימו בני מנשה קודם למפגש עם הרב מיכאל פרוינד, אך עד כה אלפים מהם כבר עלו ארצה. רובם התיישבו מעבר לקו הירוק, בקריית ארבע ובהתנחלויות אחרות. מהלכיו של הרב פרוינד בהודו הובילו למשבר ביחסים בין ישראל להודו. ממשלת הודו ראתה בעין לא יפה את מה שהם רואים כ"מחטף" שעשו לאזרחיה, שיצאו את הודו כתיירים, אך מבלי כוונה לשוב. כיום ממשיכה העלאתם ארצה של בני מנשה, אך בקצב איטי יותר ובצורה חשאית.

יחודו הגדול של בית הכנסת הוא רצפת אריחי החרסין שהובאו מקאנטון שבסין בשנת 1762. מסופר שהם יועדו לארמון המהראג'ה עצמו

מפרץ קוצ'י. בלב השוק המקומי הציורי וההומה, שאחד מרחובותיו נקרא אף הוא רחוב היהודים, נחבאת משתלתו והנות דגי הנוי של באבו (אליאס) ראש הקהילה.

חנותו של באבו (Cochin Blossoms) ממקמת בחדר המבוא לאחד מבתי הכנסת של קהילתו. כיום, במקום בני הקהילה, סוככים בחדר דגי נוי באקווריומים ובמקום מלמולם של תלמידי חכמים נשמע טרטור הפילטרים. בשנים האחרונות הוא שיפץ וניקה את בית הכנסת מכספים שאסף. המפואר והריק הוא עדות לקהילה שהייתה ואיננה עוד, וכך גם בית הכנסת היפה בכפר צ'נמנגלם, צפונית לקוצ'י. לאחר שנים של עזובה פושה, הוא שופץ על-ידי ממשלת הודו.

צחוק הגורל הוא שבאבו משמש כשוטח וכקברן ליהודים הלכנים. אין בפיו אף מילה טובה עליהם, אלא רק שטנה יוקרת. לדבריו, הוא מסייע להם רק על מנת שיזכרו את פשעי העבר שלהם ועימם ימותו.

מפתיע לגלות שגם בלב הכרך הסואן של מומביי נחבאות שכיות חמדה יהודיות. בית הכנסת "כנסת אליהו", הנמצא בסמוך למבנים הקולוניאליים היפהפיים של אוניברסיטת מומבאי, הוא אחד מבתי הכנסת המפוארים שנבנו בעיר. המבנה גדול המירות צבוע בתכלת בהירה מבחוץ ומבפנים. חלונותיו המאורכים העשויים משכית והנברשות המשתלשלות מתקרתו מזכירים כנסייה, אלא שבניגוד לכנסיות הפונות מזרחה הוא פונה מערבה, לעבר ארץ הקודש. בית הכנסת שייך לעדת "בני ישראל, הגדולה בקהילות היהודיות בהודו (ראו מסגרת).

בית הכנסת בקוצ'י (למעלה). ארון הקודש המגולף פונה מערבה, לירושלים. הגילוף מושפע ממסורת הקישוטיות ההודית

לחלוטין את קהילת השחורים הוותיקה. אף שרבנים מקהיר פסקו כי מותר ללבנים להתחתן עם השחורים לאחר גיור האחרונים, הלבנים אסרו על כך בתכלית האיסור. כל מי שסחר איתם נודה מהקהילה.

סטייה קטנה מרחוב היהודים של קוצ'י מובילה אל בית הקברות היהודי, המוקף חומה גבוהה ושער נעול. לא רבים יודעים שזהו בית הקברות של "הלבנים", שהקפידו על דיני הטהרה וההפרדה גם לאחר המוות. בית הקברות של היהודים "השחורים" הוחרב לאחר שעלו ארצה. השטח הפך לשכונת מגורים מעורבת של הינדואים, מוסלמים ונוצרים. אם תבלשו ותציצו מעבר לחומות הבתים אל החצרות, תוכלו להבחין פה ושם במצבה שוכנת המשמשת כמעמד לכדים או כמפתן דלת. קבר אחד נותר, והתושבים מקפידים לתחזק אותו: זהו קברו של נחמיה מוטא, צדיק בן המאות ה-16-17 שהיה רב הקהילה, פייטן ומשורר. ככל הנראה, הוא היה מוערך מאוד עוד בחייו וקברו נתקדש גם על כל שאר בני הדתות שחיים בעיר. המקומיים מגיעים להתפלל כאן, לבקש בקשות, להדליק נרות ולהקטיר קטורת.

אוצרי השמן של היום השביעי

היהודים השחורים עזבו זה מכבר, מיד לאחר עצמאות ישראל עזבו כמעט כאיש אחד. הם מכרו את כל רכושם, אך עוככו על-ידי הסוכנות היהודית כמעט שנה בבומביי (היום - מומביי). אז התלבטו אם כדאי להעלותם ארצה. החשש היה שלא יתערו בארץ בשל גזן עורם, היעדר חוסנם הפיזי ומחלות שהאמינו שיש להם. היו שחשבו שמוטב שיישארו בהודו. חשוב לציין כי זו העדה היחידה שעלתה כולה ארצה ללא מימון חיצוני, אלא מכספיה שלה. כעשרים משפחות מעדת היהודים השחורים עדיין חיות בארנקולאם הסמוכה, מעברו האחר של

